

נופצי פשתן, זורה ורוח מסיעתו וליבה וליבתו הרוח בדעת הרמב"ם

דרד מולר

במשנה בבא-בתרא (דף כ"ה:): שנינו: "מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמש אמה. אם הבור קדמה קוצץ ונותן דמים, ואם האילן קדמה לא יקוצץ... ר' יוסי אומר אע"פ שהבור קודמת לאילן לא יקוצץ, שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו".

ובגמרא מובא: "אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יוסי. אמר רב אשי כי הואן בי רב כהנא הוה אמרינן מודה ר' יוסי בגירי דידיה".

וביאר רש"י בד"ה גירי דיליה: "היכא דמטי ליה הזיקא מתוך ידיו של מזיק. כההיא דאמרינן בהבית והעליה (ב"מ דף קי"ז ע"א) הנהו בי תרי, חד דייר עילאי וחד דייר תתאי. איפחית מעזיבה, וכל אימת דמשי ידיה, נפלי עליה דתתאי. דכשנופלין מידו ממש על התחתון קרי ליה גירי דיליה. וכי פסקי והדר נפלי לא קרי ליה גירי דיליה".

וממשיכה הגמרא (בדף כ"ו.) "דבי בר מריון בריה דרבין כי הוה נפצי כיתנא (פשתן) הוה אזלה רקתא (הזרע) ומזקא אינשי. אתו לקמיה דרבינא, אמר להו כי אמרינן מודה ר' יוסף בגירי דיליה, הני מילי דקא אזלא מכחו. הכא זיקא (רוח) הוא דקא ממטי לה.

מתקיף לה מר בר רב אשי, מאי שנא מזורה ורוח מסייעתו? אמרוה קמיה דמרימר, אמר להו היינו זורה ורוח מסייעתו".

וביאר רש"י בד"ה היינו זורה: "כי היכי דלענין שבת הוי כחו, לענין נזקין נמי כוחו חשיב ליה". ובהמשך הגמרא: "ולרבינא מאי שנא מגץ היוצא מתחת הפטיש והזיק דחייב לשלם? התם ניחא ליה דליזיל, הכא לא ניחא ליה דליזיל".

ומבאר רש"י בד"ה "ולרבינא": "בשלמא זורה ורוח מסייעתו לא הוי ליה פירכא, דקסבר ממונא מאיסור שבת לא ילפינן. דהתם מלאכת מחשבת אסרה תורה. וכה"ג מתרצינן ליה להאי פירכא בכבא-קמא בהכונס צאן לדיר" (דף ס' ע"א).

בסוגיא בב"ק דף (ס' ע"א) נאמר: "ת"ר ליבה וליבתה הרוח. אם יש בליביו כדי ללבותה חייב, ואם לאו פטור. אמאי, להוי כזורה ורוח מסייעתו? אמר אבבי הכא במאי עסקינן כגון שליבה מצד אחד וליבתו הרוח מצד אחר. רבא אמר כגון שליבה ברוח מצויה, וליבתו הרוח ברוח שאינה מצויה. (מבואר ברש"י: "כשמתחיל ללבות לא הייתה הרוח נושבת בחזקה. ולא היה מבעיר בכך. ובאתה רוח שאינה מצויה וליבתו, דמילתא דלא סליק אדעתא הוא. אבל זורה לענין שבת סגי ליה ברוח מצויה ולהכי איכוון"). רב זירא אמר כגון דצמרה צמורי. (מבואר ברש"י: "לשון אישתא צמירתא (שבת ס"ז ע"א) חמימות כלומר שלא נפח ממש, אלא בנשימה כדרך המחמם בנשימתו את ידיו דאין זה ליבוי כלל"). רב אשי אמר כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו הני מילי לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל הכא גרמא בעלמא הוא.

וגרמא בנזקין פטור". וביאר רש"י בד"ה "מלאת מחשבת": "נתקיימה מחשבתו דניחא ליה ברוח מסייעתו".

בסוגיא דמנפצי פשתן בב"ב (המובאת לעיל) נפסקה הלכה כמר בר רב אשי, כיון שהלכה כמותו בכל מקום חוץ מ"מיפק שבועה וחיוריי", וכן משום שמרימר סובר כמותו, בניגוד לדעתו של רבינא, כך הביא היד-רמה; והוסיף, כיון שלגבי סולם שהניחו על כותל חברו הודה ר' יוסי דהוי גירי דיליה, כיון שפעמים הנמיה מזומנת ועולה ומזיקה שובך חברו, וכן משמע ברי"ף וברא"ש.

מר בר רב אשי חייב את המזיק ע"י הרוח להרחיק את נזקו אך לא פרט מה לגבי התשלומין! הרי"ף פסק כמר בר רב אשי וכתב: "הני מילי לענין איסורא, דאסור למיגרם היזקא לאינשי, כדאמרינן גרמא בנזקין אסור. אבל לענין תשלומין פטור, כדגרסינן בפרק הכונס צאן לדיר: אמר רב אשי, כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו היינו לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה. אבל הכא גרמא בעלמא הוא, וגרמא בנזקין פטור".

וכן פסק הרמב"ם בהלכות שכנים (בפרק י"א): "אע"פ שהוא חייב להרחיק כל כך. אם הוליכה הרוח-מצויה את המוץ ואת העפר והזיקה בהן, פטור מלשלם. שהרוח הוא שסייע אותו, ואין נזק זה בא מכוח מזיק עצמו".

וכן משמע ברא"ש וברמב"ן שהלכה כמר בר רב אשי שחייב להרחיק את נזקו, אך מהתשלומים פטור. אך היד-רמה והרשב"א סוברים שהלכה כמר בר רב אשי שיתחייב גם בתשלומים. והוכחתם מהגרמא בב"ב ששאלה: "ולרבינא, מאי שנא מגץ היוצא מתחת הפטיש והזיק דחייב לשלם", ואם מר בר רב אשי סובר שפטור מתשלומין, מדוע הקשתה הגמרא רק לרבינא ולא לרב אשי? אלא ודאי מר בר רב אשי חייב בתשלומין ולכן לא שייך להקשות מגין!

וכן משמע מרש"י שכתב: "בשלמא זורה ורוח מסייעתו לא הוי לה פירכא, דקסבר ממונא מאיסור שבת לא ילפינן", משמע שדוקא רבינא סבר שממון מאיסור שבת לא ילפינן, אך מר בר רב אשי ומרימר למדו ממון מאיסור שבת וחייבו גם בתשלומים.

בסוגיא בב"ב ק"ל"יבה וליבתה הרוח" פסקו רוב הראשונים כרב אשי שממונא מאיסור שבת לא ילפינן, ולכן אם אין בכוחו כדי ללבות, וכן ב"זורה ורוח מסייעת" פטור, שגרמא הוא, אך אסור, ככל גרמא בנזקין שפטור אבל אסור. ולכן הפשט ב"ליבה וליבתה הרוח" שלא כשאר תרוצי הגמרא (אביי, רבא ור'זירא) שאין בליבוי תוספת סיוע כלל, אלא יש בליבוי סיוע לרוח. אך הרוח אינה יכולה ללבות ללא ליבוי וכן הוא ללא הרוח לא יוכל ללבות (כדברי תד"ה ליבה).

ישנם ראשונים הפוסקים לא כרב אשי ומחייבים ב"זורה ורוח מסייעתו". לשיטתם צריך לבאר את "ליבה וליבתה הרוח" כאביי, רבא ור' זירא שאין בליבוי תוספת סיוע כלל, ובאם יש בליבוי תוספת סיוע כ"זורה ורוח מסייעתו" חייב לשלם הנזק.

בפרק י"א מהלכות שכנים (ה"ב) פסק הרמב"ם: "אם הוליכה הרוח-מצויה המוץ ואת העפר והזיקה בהן פטור מלשלם, שהרוח הוא שסייע אותו ואין נזק זה בא מכוח מזיק עצמו". הרי שפסק הרמב"ם כרב אשי בפרק הכונס בב"ק ש"זורה ורוח מסייעתו פטור", ולכן גם "ליבה וליבתה הרוח" פטור כשאין בכוחו ללבות לבד.

והקשה המגיד משנה מהרמב"ם (בפרק י"ד מהלכות נזקי ממון ה"ז) שפסק: "ליבה וליבתו הרוח חייב, שהרי הוא גרם, וכל הגורם להזיק משלם נזק שלם מהיפה שבנכסים כשאר כל המזיקין"; הרי שפסק הרמב"ם שלא כרב אשי וחייב לשלם בנזק הבא ע"י סיוע הרוח!

וניסה המ"מ לומר בדוחק: "והייתי סבור לתרץ שדעת רבינו ז"ל היה לפסוק כאחת מן האוקימתות שנאמרו על זאת הברייתא (ב"ק ס' ע"א) דאביי ורבא ור' זירא. דלכולהו דברי רבינו ז"ל קיימין: דאביי אמר התם, כי בעינן בליבונו כדי ללבות, הני מילי כגון שליבה מצד זה וליבתו הרוח מצד אחר - פירוש: והלכו שני האישים ונתערבו ומפני זה בדוקא, ואם לא היה בליבונו כדי ללבות פטור. ורבא אמר התם דלהכי פטור: כגון שליבה הרוח מצויה, וליבתו הרוח ברוח שאינה מצויה - פירוש: שבשעה שהתחיל ללבות לא היה נושב אלא מצויה, ולא היה בשניהם כדי ללבות, ואח"כ ליבתו הרוח שאינה מצויה, ומש"ה פטור. ור' זירא אמר דצמרה צמורי - פירוש: שלא נפח ממש אלא בנשימה שחממה ומש"ה פטור. ולפי האוקימתות האלו דברי רבינו כפשטן קיימין. ויפסוק רבינו דלא כרב אשי דאמר התם דגרמא בנזקין, וגרמא בנזקין פטור בכל גוונא. אלא שקשה לי שרבינו ז"ל עצמו פסק פי"ח מהלכות שכנים כאוקימתא דרב אשי? וצל"ע".

בכסף-משנה (המובא גם בב"י על הטור) ישב דהרמב"ם בהלכות שכנים, לגבי רוח המוליכה עפר ומוץ, פטר, כיון ש"אין נזק זה בא מכוח מזיק עצמו". אך בהלכות נזקי ממון, לגבי ליבה הוא וליבתו הרוח, חייב הרמב"ם כיון ש"הרי הוא גרם". ומדויקים הדברים היטב בלשון הרמב"ם. אלא שיש לברר מנין קבע הרמב"ם אליבא דהכסף-משנה שבליבונו מתייחסת הפעולה לאדם המזיק, ובזריה לא מתייחסת הפעולה למזיק ולכן פטור?

כשלטי-גבורים כתב בדעת הרמב"ם ש"ליבה וליבתו הרוח" הוי דינא דגרמי, ובדינא דגרמי הלכה כרב מאיר שחייב, ולכן פסק הרמב"ם בליבונו שהפעולה מתייחסת למזיק וחייב.

רב אשי לשיטתו שלא דנים דינא דגרמי, ולכן חילק בין ממונא לאיסור שבת. אך הרמב"ם הוי להלכתא ולכן חייב בדינא דגרמי.

דברי השלטי-גבורים נאמרו בלשון "דילמא". אך עיון מדוקדק בלשון הרמב"ם מלמדנו כי צדקו דבריו:

בסוגיא דדינא דגרמי (המובאת בב"ק דף צ"ח:) נאמר: "לר"ש דאמר דבר הגורם לממון כממון דמי". ובדומה לכך כתב הרמב"ם: "שהרי הוא גרם, וכל הגורם להזיק..."

בהמשך הגמרא נאמר: "הוה עובדא וכפיה רפרם לרב אשי, ואגבי ביה ככשורא לצלמא". והסביר רש"י בד"ה ככשורא: "פרעון גמור מן העידית, כקורה זו

הנבחרת משאר קורות לתקן בה צורה דיוקנאות".
ובדומה כתב הרמב"ם: "משלם נזק שלם מהיפה שהנכסים כשאר כל מזיקין".
וכן בהלכות חובל ומזיק, לגבי דינא דגרמי כתב הרמב"ם: "כל הגורם להזיק
ממון חברו, חייב לשלם נזק שלם מן היפה שבנכסים כשאר המזיקין".
לשון זו מוכיחה שסיבת החיוב דהרמב"ם מדינא דגרמי, לגבי ליבה וליבתו
הרוח.

הכסף-משנה (שהובא לעיל) חילק בדעת הרמב"ם בין "ליבה וליבתו הרוח"
שחייב כיון שהנזק מיוחס למזיק, לבין זורה זרע פשתן (ע"י הניפוץ) ורוח
סייעתו שפטר, משום שהנזק לא מיוחס למזיק. סיבת החילוק בין המקרים
טעונה הסברה!

גרמי מהו? מתי חייב ומתי פטור?

ברמב"ם הלכות חובל ומזיק (פ"ז ח"ז) נפסק: "כל הגורם להזיק ממון חברו,
חייב לשלם נזק שלם מן היפה שבנכסים כשאר המזיקין. אע"פ שאינו הוא
המזיק זה הנזק עצמו באחרונה, הואיל והוא הגורם הראשון חייב. כיצד?
הזורק כלי שלו מראש הגג ע"ג כרים וכסתות, ובא אחר וקדם וסילק את
הכרים מעל הארץ, ונחבט הכלי בארץ ונשבר, חייב נזק שלם כאילו שברו
בידו, שסילוק הכרים והכסתות גרם לו שישבר. וכן כל כיוצא בזה". ובהלכה
ח' כתב הרמב"ם: "הזורק כלי של חברו מראש הגג ע"ג כרים וכסתות של
בעל הכלי, וקדם בעל הכלי והסיר הכרים, הזורק חייב, שזריקתו היא הגורם
הראשון לשבירת הכלי. ואם קדם אחר וסילקן שניהם חייבים: הזורק
והמסלק. ששניהם גרמו לאבד ממונו של זה". הראב"ד חולק, וכתב"ה "גרם
לו שישבר" מביא: "א"א, הרב פסק כן, משום דדיינינן דינא דגרמי, ואין הכל
מחיים לו לפי שלא עשה בכלי מעשה".

וכן בד"ה "וכן כל כיוצא בזה" כתב: "א"א, לא ראיתי שיבוש כזה! הזורק
לעולם פטור שפסיקי גיריה. והמסלק, אם כדברי הרב חייב, ואם כדברי
אחרים פטור כדכתיבנא".

ישנה מחלוקת רמב"ם וראב"ד בהבנה בסיסית של דינא דגרמי:

הבנת הרמב"ם שכל גורם חייב, כאשר ע"י גרימתו נעשה נזק. בין אם הנזק
נעשה ע"י הנעת דבר בכיוון או בדנו, או הזזת דבר המונע נזק.
הראב"ד, לעומתו, סובר שצריך לעשות מעשה היזק בחפץ הניזוק, ולא רק
בעקיפין.

כעת מובן ש"ליבה וליבתו הרוח" לרמב"ם הוי גרמי כיון שליבויו מסייע
להזקה, ובכל דינא דגרמי הוא חייב.

הדברים נהירים יותר ע"פ דעת תוספות (בדף ס' ע"א דב"ק בד"ה "ליבה")
המסבירים שכליבויו שניהם יחד מזיקים: האדם ללא הרוח לא יכול ללבות,
וכן הרוח ללא האדם לא תלבה. וא"כ דומה הדבר למקרה המובא ברמב"ם
שזורק כלי ומסיר הכרים, כל אחד לא היה גורם לבדו לנזק ללא עזרת האחר,
והוי דינא דגרמי שחייב.

אמנם לדברינו גם ב"זורה ורוח מסייעתו" הוי דינא דגרמי, ע"פ הכללים

דלעיל, וא"כ מדוע פטר הרמב"ם? והדברים יבוארו בהמשך.

לעיל הובא דיון בראשונים האם מחלוקת רבינא מחד, ומר בר רב אשי ומרימר מאידך הוי רק לגבי חובת התשלום או רק לגבי חיוב ההרחקה. מהרמב"ם נראה שמחלוקתם רק לגבי הרחקה כיון שפסק לגבי זורה מוץ ועפר והרוח מסייעתו שפטור מתשלומין למרות חיובו להרחיק את הנזק. וממילא קושיית הגמרא: "מאי שנא מגץ היוצא מתחת הפטיש והזיק דחייב לשלם" – לא הוי רק אליבא דרבינא אלא גם למר בר רב אשי שמודה שמתש-לומים פטור. וכתוצאה מכך גם תשובת הגמרא, שחילקה בין מנפץ פשתן לגץ: דבמנפץ לא ניחא ליה שהרוח תסיע את הזרע החוצה, ובגץ היוצא מתחת הפטיש ניחא ליה שיצא הגץ מחוץ לביתו ולא ידליקנו, הוי גם אליבא דמר בר רב אשי שהלכתא כמותו. ולכן הרמב"ם יצדד בחילוק זה שבניחא ליה חייב ולא ניחא ליה פטור.

באור ניחא ליה דלזיל, ולא ניחא ליה דלזיל:
ביד-רמה ביאר דכאשר לא ניחא ליה שזרע הפשתן יצא החוצה, אינו עושה כל פעולה כדי שאכן הזרע לא יצא אלא פשוט לא ניחא ליה. וכאשר ניחא ליה שהגץ יצא מחוץ לביתו, ג"כ אינו עושה כל פעולה בכיוון הוצאת הגץ, אלא, פשוט, ניחא ליה שיצא החוצה.
תוספות בב"ב (כ"ו ע"א ד"ה "הזיקא") מבארים שלניחא ליה יש השלכה מעשית. ובגץ שניחא ליה שיצא ולא יבעיר את ביתו, הוא מכה בפטיש בכוח ע"ג הברזל, כדי שהגץ יעוף החוצה. ובזרע פשתן הוא מנער את הפשתן בעדינות, כדי שהזרע לא יעוף וזה הוי לא ניחא ליה.
ולכן בגץ חייב על הנזק כיון שהיכה בכוח ע"מ שיעוף החוצה. ובזרע פשתן פטור כיון שאין רצונו שיזיק ולכן נזהר.
הרמב"ם הביא את זרע פשתן ועפר ומוץ שהזיקו בהלכות שכנים, ופסק שפטור מתשלומין. ולא הזכיר כלל את גץ היוצא מתחת הפטיש, כיון שלא ניחא ליה ובפועל לא הוי מזיק. אך בהלכות חובל ומזיק הביא הרמב"ם את המקרה דגץ ופסק: "... ויצא גץ מתחת הפטיש והזיק, הרי זה חייב כמו שזרק אבן או חץ" – כיון שניחא ליה והכה בפטיש בכוח עד כדי העפת הגץ, כל נזקי אדם בין ע"י גופו בין ע"י כוחו מובאים בהלכות חובל ומזיק, וגץ הוי מזיק ע"י כוחו. הרי שפסק הרמב"ם כתירוץ הגמ' שכשניחא ליה חייב והוי ניחא ליה מעשי. ותירוץ זה (כפי שהוכחנו לעיל) הוי גם אליבא דמר בר רב אשי.

הרמב"ם בגץ מוסיף שהגץ והעפר עפים כל הזמן מכוחו ולכן חייב. ואילו תוספות כתבו, שלא בעינן שיעוף כל הזמן מכוחו, אלא אף אם הרוח המשיכה להוליך את הגץ חייב מדינא דגרמי.

תוספות בד"ה "זיקא" הקשו, מדוע פטורים מנפצי פשתים שזרעוניהם הזיקו, הרי הוי "אש", כיון שמדין אש חייבים גם בדברים המזיקים ע"י כוח אחר דהיינו רוח, ובכך הם דומים לאש. ולכן אבנו סכיננו ומשאו שהניחם בראש הגג

ועפו ברוח מצויה והזיקו במעופן חייב מדין אש; וא"כ גם בזרע פשתן העץ
ע"י הרוח יתחייב מדין אש?

ותירצו שמשום אש מתחייבים רק כשאדם יצר את האש לבדו כדכתיב:
"המבעיר את הבערה" – שהאש הודלקה ע"י אדם ואח"כ הוליכתה הרוח. אך
בזרע פשתן אי לאו רוח לא היה הזרע עף כל עיקר ולכן הוי כ"ליבה וליבתו
הרוח" דפטור.

הרמב"ם קיבל עקרון זה דתוספות לגבי אש. אך תוספות פסקו "שליבה וליבתו
הרוח" פטור וברמב"ם חייב:

תוספות מבינים שבליבוי היות שאין ביכולתו ללבות ללא הרוח לא מיקרי
כוחו כלל, וכן זורה ורוח מסייעתו פטור כי ללא הרוח לא היה יכול לזרות.
הרמב"ם הבין שבליבוי אמנם הוא ללא הרוח לא היה מלבה. אך כיון שהרוח
לבדה ללא עזרתו לא היתה מלבה – עזרתו חשובה וחייב עליה.

ולכן בליבוי חייב רק מדין "אש" ולא מדין אדם המזיק, כיון שאינו יכול
ללבות לבד, והוי כאש שתמיד הרוח מעורבת בו.

אך זורה ורוח מסייעתו הוי כזרע דפשתן דלא ניחא ליה דליזיל. ובפעולת
הזריה הוא זורק גרעינים ומוץ למעלה, וכשאין רוח לא מתברר הגרעין מהמוץ
(כי המוץ קל יותר), ואילו הרוח לבדה יכולה לברור מוץ מגרעינים לכן הוי
שאין כוחו מעורב, ואף משום אש אין לחייבו.

הרי שליבוי בעזרת הרוח הוי ניחא ליה וכוחו עוזר בליבוי כמו בגץ.
וזורה ורוח מסייעתו הוי כזרע פשתן שאין כוחו מעורב ביצירתם, ואה"נ אם
יזרה ברחת בכוח ויזיק, סביר שיתחייב כיון דהוי מכוחו.

דרך נוספת בדעת הרמב"ם: ליבה וליבתו הרוח הוי כגרמא (ולא כגרמי) ובכ"ז
חייב: בפרק ד' מהלכות נזקי ממון (ה"ב) פוסק הרמב"ם: "הפורץ גדר לפני
בהמת חבירו ויצאת והזיקה, אם היה גדר חזק ובריא חייב, ואם היה כותל
רעוע פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים". ובראב"ד: "א"א זה שאמר חייב
לא ידענא מהו: אם על הכותל אומר, למה ליה למימר ויצתה והזיקה. ואם על
הנוק אומר, אינו כן א"כ הכישה".

ומביא המגיד-משנה: "והקשו עליו מהמשנה שהביא הוא למעלה דקתני
הוציאה ליסטים חייבים, דווקא הוציאה, הא פרצו בפניה, אין חייבין על
נזקיה?

והשיב ז"ל שחילוק יש בין הליסטים המתכוונים לגנוב ולא לפרוץ גדר, ובין
זה המתכוון לפרוץ הגדר ולא לגנוב, והראה פנים לדבריו".

משמע שאין חילוק בין אבדה הבהמה ע"י פריצתם, לבין הזיקה הבהמה ע"י
פריצתם ונתחייבו הבעלים. תמיד קיים החילוק בין נתכוונו להזיק שחייבים,
לבין נתכוונו לגנוב ולא להזיק לבעל-הבהמה, שפטורים.

בתשובת הרמב"ם המובאת בשלמותה במגדול-עוז לא משמע כן, שכתב: "זזה
פירוקה, הפרש גדול יש בין ליסטים שפרצו הדיר, ובין חבירו שפרץ לפני
בהמתו: שהליסטים כוונתם לגנוב הבהמה, לפיכך כל זמן שלא הוציאה

מרשות הבעלים לא נתחייבו, ולא נעשית ברשותם. ובעת שיוציאוה, נעשית ברשותם ונתחייבו בנזקיה. אבל אם הניחיה שם הרי לא עשו הנזק שנתכוונו לו, שהיא הגניבה ולפיכך פטורים. אבל הפורץ גדר חבירו אין כוונתו לגנוב, ולא נתכוון אלא שתצא הבהמה ותזיק, ויתחייבו הבעלים בנזקיה, ולפיכך הוא חייב באותו נזק כדין כל מזיק. וזהו הפרש בין ליסטים ובין פורץ... בהמת חברו".

מלשונו "ולא נתכוון אלא שתצא הבהמה ותזיק ויתחייבו הבעלים" משמע שדווקא בהזיקה הבהמה ע"י פריצתם יש חילוק בין נתכוונו ללא נתכוונו, אך אם אבדה ע"י פריצתם תמיד חייבים הליסטים.

מהו מקור חילוק הרמב"ם בין הזיקה לאבדה?

בסנהדרין (ע"ז ע"א בד"ה "בנזקין") הקשו תוספות: "... משמע דמחייבי טפי ברוצח מבנזקין. ואם כן מדפטרינן לקמן ברוצח תריס כ"ש בנזקין. וכן משמע בשלהי כיצד-הרגל (ב"ק כ"ז ע"ב) דפטרינן זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים וכסתות, אפילו קידם וסילקו. וא"ת הא אמרינן בריש הכונס (שם כ"ה ע"ב) הפורץ גדר בפני בהמת חברו, פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ופריך הכי דמי? אי בכותל בריא, בדיני אדם נמי ליחייב? ומאי קושיא הא דמיא לתריס דפטור? (דבעידנא דשדיא מיפסק פסקי גיריה.)

ונראה לפרש דאכותל קאי, והכי פריך: בדיני אדם נמי לחייב אכותל. ויש ספרים שכתוב בהדיא כותל. ותדע, דתנן התם הוציאוהו ליסטים, הליסטים חייבים, ומוקמינו בגמ' דהכישוה במקל, ש"מ דבלאו הכשה מיחייבי, אע"פ שפרצו ליסטים. ומיהו יש לדחות, דמתניתין להתחייב בנזקיה איירי, אבל אאבדה דבהמה מחייבי".

ע"פ ה"מיהו יש לדחות", יש חילוק בין פרצו הגדר והזיקה, שפטורים הפורצים מלשלם. לבין פרצו הגדר ואבדה, שחייבים לשלם. שני הסברים לחילוק זה: הבית-יוסף מסביר שבאבדה הבהמה ע"י פריצתם, מיחשב כאילו אבדה בידיים. הגר"א מסביר דהוי גרמי, והלכה דדנים דינא דגרמי.

כוונת הגר"א שע"י פריצתם הבהמה אבודה מיד, כיון שאינה שמורה, עקב פריצת הגדר. וברגע הפריצה מתחיל הנזק ולכן הוי גרמי.

אך כשהזיקה ע"י הפריצה, שם מזיק לא חל על הבהמה בפריצה, שאולי לא תזיק. ולכן רק בעת ההזקה חל עליה שם מזיק, ורק אז מתחייבים הבעלים. לכן הוי גרמא בלבד. לדעת הבית-יוסף הפיכת דבר לבלתי שמור יכולה להעשות הן בחפץ עצמו והן בדברים הסובבים את החפץ, כגון פריצת הגדר, כי עשיית חפץ לבלתי-שמור הוי נזק שלא ניכר, ולכן לא חשוב כיצד נוצר מצב "אי היותו שמור".

הרמב"ם סובר (ע"פ הבנת הגר"א) שכשאבדה הבהמה ע"י הפריצה הוי גרמי. אך ביצאה והזיקה הוי גרמא כי מי יאמר שתזיק.

בדין גרמא קבע הרמב"ם חילוק בין נתכוונו להזיק לבין לא נתכוונו להזיק.

שיטת הרמב"ם מתבהרת בפ"ד מהלכות נזקי ממון, שחייב "ליבה וליבתו

הרוח" אף שהוי גרמא. שהרי בפרק הכונס (דף ס' ע"א) לגבי ליבוי פטור רק בגלל שאין אפשרות לאחד הגורמים ללבות לבד. ועל קושית הגמ' מזורה ורוח מסייעתו שאע"פ שא"א לו לזרות לבדו, חייב, מביאה הגמ' את תשובת רב אשי, שבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, אך בנזקין הוי גרמא ופטור; א"כ ליבה וליבתו הרוח" הוי גרמא ולרב אשי פטור, ובכ"ז חייב הרמב"ם, (ודלא כדעת השלטי-גבורים שהבין הרמב"ם מדין גרמי) כיון דהוי כוונתו להזיק.

על הקושיה דלעיל, מדוע חייב הרמב"ם ב"ליבה וליבתו הרוח", ופטור בזורה ורוח מסייעתו, נראה ליישב ע"פ המשנה בב"ק (נ"ט:): המשווה מסירת בערה לידי חרש, שוטה וקטן למקרה של ליבוי. ובמסירת הבערה לחש"ו מתכוון להזיק, א"כ גם בליבוי מדובר בכה"ג, ובכל גרמא כשמתכוון להזיק, חייב לדעת הרמב"ם.

אך המקרה של זורה ורוח מסייעתו הובא ברמב"ם יחד עם נופצי פשתן. ובגרמא העמידו דלא ניחא ליה דליזיל הזרע ויזיק. ואם אין כוונת הזיק פטור, ולכן זורה פטור.

לפנינו חידוש גדול בדעת הרמב"ם: בליבוי, כאשר אינו מתכוון להזיק, אלא עושה לתועלת עצמו פטור ככל גרמא דלא מתכוון להזיק. ואפשר להוסיף שאף אם מתכוון לתועלת עצמו, באש תמיד הוי כוונתו להזיק, כיון שבכל מקום תשרוף את הראוי ושאינו ראוי לה. אך מרץ ורקתא אינם מזיקים מצד עצמם.

וניתן לומר שזוהי כוונת הגמרא "ניחא ליה דתיזיל" – דכיון שנעשה לרצונו, דומה הדבר לכוונתו להזיק ולכן חייב גרמא, וכשלא ניחא ליה הוי כאין כוונתו להזיק ופטור.

ההנחה בדעת הרמב"ם ש"ליבה וליבתו הרוח" הוי גרמא, מיישבת בעיה נוספת: הרי"ף פסק כרמב"ם שזורק כלי מראש הגג ובא אחר והסיר את הכרים שהיו מונחים על הארץ, שניהם חייבים מדינא דגרמי; ואילו לגבי "ליבה וליבתו הרוח" פוסק הרי"ף שפטור, שלא כרמב"ם שחייב. אלא ודאי יש חילוק בין מסיר כרים דהוי גרמי ללבוי דהוי גרמא. במסיר כרים הדבר הניזוק מזומן, ובודאי יהא נזק ע"י הסרת הכרים, לכן הוי גרמי. אך בליבוי אין הדבר הניזוק מזומן, ולכן דומה יותר לגרמא. ולכן בליבוי פטר הרי"ף ככל גרמא, ואילו הרמב"ם לשיטתו שכל גרמא עם כוונת הזיק חייב.

בגרמא בדף (כ"ב ע"ב) מובאת מחלוקת בין ר' יוחנן לריש-לקיש האם החיוב באש רק מצד ממונו, או גם משום חיצו. לרבי יוחנן הוי גם משום חיצו, ולכן הוי כנזק הבא מכוחו וחייב בתשלומי צער, רפוי, שבת ובושת בנוסף על הנזק. ואילו לר"ל החיוב רק מצד ממונו ולכן אש שהזיקה אדם לא מחייבת בתשלומי צער, רפוי, שבת ובושת, אלא בנזק בלבד כממונו שהזיק.

ומקשה הגמרא: התורה פטרה אש השורפת כלים הטמונים בקמה. ולרבי יוחנן שהוי משום חיצו מדוע לא יתחייב על טמון ככל אדם המזיק שלא

חילקה בו התורה בין טמון לגלוי? ומיישבת הגמרא שאם פרצה האש ברשותו המגודרת, ונפל הגדר שלא מחמתו, והיה לו זמן לגדור ולא גדר. במקרה זה כאשר עברה האש לרשות חברו חייב. ובמקרה זה חיובו לא מצד חיציו כי "בעידנא דשדיא מיפסק פסקי גיריה", וא"כ כל חיובו על האש נובע רק מצד ממונו וכאן יהיה פטור טמון.

הרמב"ם חולק על סברת "בעידנא דשדיא מיפסק פסקי גיריה", כיון שבזריקת כלי מגג והסרת הכרים ע"י אחר, חייב הרמב"ם את שניהם; והרי בשעת הזריקה היו הכרים על הארץ והוי כ"פסקי גיריה". כמו"כ חייב הרמב"ם בפורץ גדר בריא בפני בהמת חברו ויצתה והזיקה. והרי לגבי בעה"ב היתה גדר טובה והוי כ"פסקי גיריה" ומדוע חייב. הרי שחלק הרמב"ם על סברא זו.

וא"כ לדעת הרמב"ם קשה כיצד יתכן לרבי יוחנן פטור טמון הרי תמיד באש הוי חיציו? (בפרק י"ד מהלכות נזיקין הביא הרמב"ם את פטור טמון). וכן קשה שהרי הרמב"ם הביא להלכה את מקרה הגמרא בדף כ"ב ע"ב לגבי אש, וחילק בין אם יש שהות להקמת הגדר או לא, והרי לדעתו תמיד הוי חיציו?

אך ע"פ הבנתנו דלרמב"ם כשאין הפעולה נעשית בדבר הניזוק, לא מיחשב כנזק מזומן והוי כגרמא. וגרמא דלא ניחא ליה הוי כאין כוונתו להזיק ופטור. ולכן בדליקה הוא פטור מדין אדם המזיק דהיינו מצד אשו משום חיציו, וחייב רק מצד ממונו. ולכן רק אם היה לו שהות לגדור חייב כי לא שמר, ופטור טמון הוי מצד גזרת הכתוב.